

AGNIESZKA KISZTELIŃSKA-WĘGRZYŃSKA
Łódź

KWESTIA WŁASNOŚCI NIEMIECKIEJ W AUSTRII JAKO PROBLEM MIĘDZYNARODOWY W LATACH 1945-1949

Powojenna historia Austrii była przedmiotem różnorodnych analiz w dotychczasowej literaturze, zarówno polskiej, jak i zagranicznej. Siedemdziesiąta rocznica zakończenia II wojny światowej i towarzysząca jej rocznica ustanowienia II Republiki Austriackiej stwarzają okazję do przedstawienia kwestii ekonomicznego bilansu konfliktu dla losów narodu austriackiego. Problem własności niemieckiej, czyli tzw. *German assets* stanowił ważny element gospodarczy pojawiający się podczas debaty nad kondycją ekonomiczną państwa i jego emancypacją polityczną, czy też podczas prac nad traktatem państwowym. Temat mienia – majątku niemieckiego pozostawionego w Austrii po 1945 r., początkowo do dyspozycji mocarstw okupujących, a później rządu austriackiego, przeplatał się tuż po wojnie z trzema zasadniczymi problemami gospodarczymi: 1) wyżywieniem i uregulowaniem sytuacji ekonomicznej w okresie od maja 1945 r. do lipca 1946 r.; 2) nacjonalizacją i ustawą z 26 lipca 1946 r. realizowaną wspólnie z państwami okupującymi; 3) pracami nad traktatem państwowym.

Temat własności niemieckiej w Austrii nie doczekał się dotychczas odrębnego opracowania zarówno w Polsce, jak i w Austrii. Wątki ekonomiczne z historii powojennej okupacji II Republiki fragmentarycznie ujęli: Jerzy Kozeński, Henryk Wereszycki i Karol Fiedor¹. Prace nad traktatem zainteresowały polskich historyków w latach 60. XX w., natomiast międzynarodowe oceny okupacji austriackiej pojawiały się systematycznie w ostatnich latach wśród zachodnich badaczy². Podstawę źródłową poniższego artykułu stanowią: amerykańskie dokumenty ze zbioru *Foreign Relations of the United States Policy*, polskie dokumenty zdeponowane

¹ Wśród polskich prac poruszających wątek własności niemieckiej w Austrii po wojnie wymienić należy: J. Kozeński, *Austria 1918–1968: dzieje społeczne i polityczne*, Warszawa 1970; H. Wereszycki, *Historia Austrii*, Wrocław 1986; K. Fiedor, *Austria. Zarys dziejów politycznych*, Łódź 2000. Losy traktatu państwowego z Austrią opisali: A. Karpińska, *Traktat państwowy z Austrią*, „Sprawy Międzynarodowe” 1955, nr 6, s. 24-32; Z. Rotocki, *Model okupacji Austrii*, „Przegląd Zachodni” 1958, nr 1, s. 93-98.

² P. Ruggenthaler, *The Concept of Neutrality in Stalin's Foreign Policy. 1945-53*. Habilitationsschrift. Universität Graz 2013; Ch. Stifter, *Zwischen geistiger Erneuerung und Restauration*, Wien 2014; G. Oberer, *Austria's Economic recovery between 1945-1955. From the point of view of the British occupying power*, Wien 1998.

w Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych, *Zbiór Dokumentów* pod red. Juliana Makowskiego i polska prasa z lat 1946–1949. W pracy przyjęto metodę analizy jakościowej. Pytania badawcze koncentrują się wokół znaczenia w debacie międzynarodowej majątku niemieckiego, przejętego przez Austrię w 1945 r. Zagadnienie to dotyczy uwarunkowań polityki amerykańskiej i rosyjskiej na tym obszarze w powiązaniu z odbudową gospodarczą Austrii w pierwszych latach po wojnie. Cezury czasowe odnoszą się do rozstrzygnięć prawnych dotyczących *German assets*. Konferencja poczdamska w 1945 r. wyznaczyła początek debaty międzynarodowej w kwestii odszkodowań wojennych. Podczas konferencji ministrów spraw zagranicznych w Nowym Jorku w 1949 r. przyjęto jednolitą dla czterech mocarstw wykładnię prawną własności niemieckiej w Austrii i całkowicie związane ją z pracami na rzecz traktatu państwowego. Rok 1949 był również ważny dla opisywanych zagadnień ze względu na wybory parlamentarne, które przesądziły o sprawach wewnętrznych republiki. Po 1949 r. wątek własności niemieckiej powracał w debacie międzynarodowej sporadycznie, natomiast Austriacy uważali wówczas ten temat za zamknięty.

AUSTRIA W POWOJENNYM OTOCZENIU POLITYCZNYM I GOSPODARCZYM

W latach 1945-1949 kontynent europejski wszedł w okres konfliktu zimnowojennego. Po oszacowaniu ofiar i strat, falach migracji i zmianach granic, nadszedł czas na gruntowną zmianę ustrojów. Podział Niemiec został utrwalony, w Europie Środkowej narodziły się komunistyczne republiki, a Europa Zachodnia powoli wydobywała się z powojennego kryzysu³. Po wyzwoleniu Austrii sojusznicy podzielili jej obszar na cztery strefy, a stolicę na cztery sektory i przystąpili do realizacji dalszych postanowień powołanej jeszcze w trakcie wojny Europejskiej Komisji Doradczej oraz uchwał jałtańskich. Szybko określono korzystny dla Austrii status prawny. Choć alianci występowali jako okupanci, teoretycznie byli wyzwolicielami. Decyzje co do przyszłości państwa miała podejmować Sojusznicza Rada Kontroli składająca się ze stałych przedstawicieli mocarstw. Wyzwalająca w brutalny sposób Wiedeń armia radziecka zgodziła się na powołanie pierwszego austriackiego rządu z socjalistą Karlem Rennerem na czele⁴. Rząd ten w szybkim czasie ogłosił deklarację niepodległości Austrii i uznał przyłączenie do Niemiec w 1938 r. za wymuszone i nieważne. Rosjanie wspierali rozwój partii komunistycznej podczas obsadzania stanowisk administracyjnych, żywiąc nadzieję na uzyskanie wpływów wśród ludności. Naddunajski kraj z małym potencjałem demograficznym i dwuznaczną rolą podczas niedawno zakończonej wojny, stanowił drugoplanowy problem dyplomatyczny. W miarę roz-

³ W. Materski, *Teheran, Jalta, San Francisco, Poczdam*, Warszawa 1987, s. 211; K. Jagiełło, *Po zmierzchu bogów*, Warszawa 2007, s. 25-110.

⁴ J. Holzer, *Europa zimnej wojny*, Kraków 2012, s. 221.

woju konfliktu zimnowojennego pozycja Austrii i jej znaczenie w polityce mocarstw wzrosło, rozpoczęto nawet swoistą grę o wpływy w tym środkowoeuropejskim kraju. Sytuacja Austrii była trudna, ponieważ dotyczyła przyszłości terenów po części zajętych w 1945 r. przez Rosjan. Istniały uzasadnione obawy, iż ze swych zdobyczy nad Dunajem nie będą chcieli zrezygnować⁵.

Do pierwszej narady przedstawicieli mocarstw: Francji, Wielkiej Brytanii, Stanów Zjednoczonych i ZSRR doszło 8 czerwca 1945 r. w Wiedniu⁶. Latem 1945 r. pojawiły się olbrzymie problemy gospodarcze, z którymi władze okupacyjne wspólnie z narodem austriackim zmagaly się przez następne lata⁷. Sytuacja gospodarcza naddunajskiego kraju w pierwszych miesiącach po jego wyzwoleniu przypominała nieudolną walkę z chaosem. Stopniowo przywracano obrót walutowy, wymieniając w sierpniu 1945 r. 40 szylingów za 1 dolara. Opłacane z rezerw państwowych obciążenia finansowe względem mocarstw trafiały na powrót do Austriaków, głównie jednak za sprawą kwitującego czarnego rynku i handlu z żołnierzami państw okupujących. Brak żywności, brak możliwości zatrudnienia olbrzymiej masy migrujących ludzi i wypłacenia im chociażby minimalnych płac utrzymywał kraj w zapaści, do jakiej w dużym stopniu przyczyniła się sytuacja gospodarcza kapitulujących Niemiec⁸. Austria była całkowicie uzależniona od dostaw żywności i surowców energetycznych deponowanych przez mocarstwa okupujące.

Każde z mocarstw realizowało na terenie Austrii własne cele polityczne i gospodarcze. Do czasu konferencji poczdamskiej nie było wspólnej linii działania państw zachodu, choć aktywna rola lidera, jaka przypadła Stanom Zjednoczonym została utrzymana do końca prac dyplomatycznych nad traktatem państwowym. Stany Zjednoczone inicjowały po wojnie dyskusję na temat aspektów ekonomicznych i społecznych odbudowy zniszczonej Europy. Biorąc pod uwagę wątek ekonomiczny, najistotniejszą pozostawała sprawa kontroli uprzemysłowionych obszarów Europy⁹. Pozytywne jej rozwiązanie dawało szansę nie tylko na odbudowę gospodarki niemieckiej, czy austriackiej, ale również na poprawne ułożenie relacji dobrosąsiedzkich na Zachodzie Europy. Republikańska grupa polityków w Kongresie optowała za stworzeniem federacji państw niemieckich, silnych gospodarczo i politycznie, jak niegdyś

⁵ T. Buchanan, *Burzliwy pokój. Historia Europy 1945–2000*, Kraków 2000, s. 115.

⁶ J. Kozeński, *op. cit.*, s. 185. W kolejnych tygodniach spotkania odbywały się regularnie, dzięki czemu 4 lipca udało się wypracować przesłany do londyńskiej siedziby Europejskiej Komisji Doradczej dokument ustanawiający formalnie zasady okupacji Austrii. Powołano wówczas Sojuszniczą Komisję do Spraw Austrii jako najwyższą władzę w tym kraju. Dnia 9 lipca 1945 r. EKD podpisała układ sankcjonujący podział Austrii. Wszedł on w życie 21 lipca. Czterech wysocy komisarze spotkali się po raz pierwszy w Wiedniu 23 sierpnia 1945 r., już po obradach konferencji poczdamskiej.

⁷ A. Pilch, *Studia młodzieży polskiej w Austrii 1919–1980*, Kraków 2008, s. 48, J. Stempowski, *Dziennik podróży do Austrii i Niemiec*, Rzym 1946, s. 5–32.

⁸ G. Oberer, *op. cit.*, s. 14.

⁹ J. Kiwerska, *RFN-USA od wroga i lojalnego sojusznika do trudnego partnera*, [w:] *Niemcy jako problem międzynarodowy po II wojnie światowej*, (red.) S. Sierpowski, Poznań 2010, s. 129–155.

Rzesza, lecz kontrolowanych ekonomicznie przez Stany Zjednoczone i sąsiadujące państwa europejskie¹⁰. Przyszłość Austrii w tych koncepcjach wiązała się z wolnorynkowym systemem gospodarczym państw demokratycznych.

Przewidywano, że Austria nie będzie państwem włączonym do sowieckiej strefy wpływów, lecz do grona neutralnych państw bloku sowieckiego i brytyjskiego, od początku przeznaczonym do gruntownej eksploatacji i gospodarczego wykorzystania na potrzeby odbudowy przemysłowo zniszczonego Związku Radzieckiego. Podczas gdy brutalna i natychmiastowa sowietyzacja postępowała, Moskwa na zawsze straciła nadzieję na stworzenie szerokiego Frontu Narodowego przyjaznego władzom komunistycznym. Naturalnie, Austriacka Partia Komunistyczna (KPÖ) miała stać się motorem długoterminowych zmian ewolucyjnych, jednakże w pierwszych wolnych wyborach krajowych 25 listopada 1945 r. okazała słabość polityczną. Nie udało się uzyskać więcej niż skromnych 5,42% głosów. Wyborcy austriaccy odmówili Partii Komunistycznej prawa przejęcia własności po nazistach oskarżonych o zbrodnie wojenne, identyfikowali raczej KPÖ z Armią Czerwoną, jej agresywnymi zachowaniami i gwałtami. Nowo wybrany rząd koalicyjny Leopolda Figla był reprezentantem konserwatywnej Austriackiej Partii Ludowej (ÖVP).

Koszty okupacji Austrii wynosiły na początku 1947 r. 130 mln dolarów. Strefa sowiecka była najdroższa w utrzymaniu – 40 mln, pozostałe po 30 mln. Sytuacja energetyczna państwa nadal była trudna. Wielka Brytania ograniczyła dostawy węgla z Zagłębia Ruhry, natomiast Czechosłowacja zapowiedziała wstrzymanie dotychczasowych dostaw ze względu na własne potrzeby. W tym czasie głównym dostawcą węgla mogły stać się państwa wschodnie, w tym Polska, o co z mozołem zabiegano.

Sprawa przyszłości Austrii wiązała się ściśle z postępującą w niemieckich strefach zachodnich integracją ekonomiczną¹¹. Obserwując rozwój wydarzeń na Zachodzie Europy, Rosjanie niechętnie podejmowali współpracę na rzecz „wyzwolenia Austrii spod jej wyzwolicieli”¹². Debata na temat pomocy gospodarczej udzielanej Austrii w ramach Planu Marshalla trwała od wiosny 1947 r. Podczas konferencji pokojowej w Paryżu w lipcu tego roku Austria określiła swoje potrzeby materialne na poziomie 747 mln dolarów i o taką kwotę wnioskowała na forum międzynarodowym. Suma ta dotyczyła środków potrzebnych do zapewnienia importu artykułów niezbędnych do funkcjonowania i rozwoju państwa na poziomie przedwojennym. W grudniu rozstrzygnięto, iż kwota pomocy wyniesie 420 mln dolarów. Władze austriackie wnioski o jej podwyższenie do minimalnej wartości 534 mln dolarów i przyznania dodatkowego wsparcia w ramach programów pomocowych. Polskie dzienniki podawały niepokojące informacje dotyczące racji żywieniowych. Zdaniem koresponden-

¹⁰ J. F. Dulles, *Thoughts on Soviet Foreign Policy*, „Life”, June 3, 1946, s. 112-126.

¹¹ H. Kissinger, *Dyplomacja*, Warszawa 1996, s. 494-495. K. Michalek, *Doktryna Trumana: Błąd w politycznej kalkulacji czy próba nowego podejścia do bezpieczeństwa narodowego Stanów Zjednoczonych?*, „Dzieje Najnowsze” 1997, nr 2, s. 25.

¹² R. K. Gruber, *Austria holds on*, „Foreign Affairs”, 1948, no. 3, s. 479. P. E. Mosley, *The Treaty with Austria*, „International Organisation”, 1950, no. 2, May, s. 219.

tów raczej żywnościowe przeznaczone dla dorosłych wynosiły 1800 kalorii dziennie, a ich utrzymanie i podwyższenie kosztowało więcej, niż suma przyznanych Austrii środków pomocowych¹³. Jednocześnie donoszono o katastrofalnych procedurach; przesyłano jedynie zbędne produkty z USA, za które Austriacy musieli płacić wysokie sumy z funduszy pomocowych¹⁴.

W oficjalnych wypowiedziach i pismach kierowanych do władz państw okupacyjnych politycy austriaccy wielokrotnie wskazywali na potrzebę ograniczenia kosztów okupacji i systemowego wsparcia Austrii, aby zapobiec włączeniu podpadającego państwa do strefy wschodniej. Zarówno socjaldemokraci, jak i chadecy umiejętnie wykorzystywali zaangażowanie państw zachodnich na rzecz stworzenia silnego bloku demokratycznego w rozwijającym się konflikcie zimnowojennym¹⁵. Dane statystyczne sprzyjały żądaniom Austriaków. Powierzchnia użytkowanych gruntów rolnych w mozolnym tempie wracała do poziomu przedwojennego i wynosiła w 1948 r. zaledwie 65% stanu z 1937 r.

Rozwój przemysłu austriackiego przebiegał znacznie efektywniej. Produkcja stali osiągnęła już u schyłku 1947 r. poziom przedwojenny. Węgiel potrzebny do rozwoju przemysłu hutniczego sprowadzano z państw zachodnich płacąc produktami austriackimi. Strona polska zwracała uwagę na niekorzystne dla nas ograniczenie dostaw polskiego węgla, lub – jak to było w pierwszych latach – opóźnianie płatności za surowce. Ujemny bilans handlowy dotyczył wówczas wszystkich krajów Europy Środkowo-Wschodniej¹⁶. Dochodziło również do sytuacji celowego ograniczania produkcji austriackiej, jedynie po to, by utrzymać import towarów amerykańskich. Było tak w przypadku samochodów ciężarowych i maszyn górniczych firmy Steyer, czy łożysk kulkowych¹⁷. Pod koniec 1948 r. austriackie wskaźniki gospodarcze przekroczyły o 6% wartości z 1937 r.¹⁸

W 1949 r. suma inwestycji wzrosła w Austrii o 100% w porównaniu ze wskaźnikami z 1945 r., największą kwotę skierowano na rozbudowę przemysłu żelaza i stali. Dodatkowo uruchomiono 340 mln szylingów kwoty pomocowej. Pojawiały się wówczas wielokrotnie doniesienia o rzekomym upośledzeniu gospodarki austriackiej, zdominowanej przez import towarów amerykańskich. Już w pierwszym roku pomocy pochodzącej z planu Marshalla strefa radziecka mogła odczuć dysproporcje w rozwoju poszczególnych obszarów¹⁹. Tłumaczono to zjawisko ograniczeniami systemowo

¹³ A. Bógdał-Brzezińska, *Globalizacja polityki Stanów Zjednoczonych 1945-1949*, Warszawa 2001, s. 206.

¹⁴ K. Niegowski, *Austria i Plan Marshalla*, „Polska i Świat” 1948, nr 36, s. 7.

¹⁵ Oceniając politykę aprowizacyjną realizowaną przez USA na terenie Austrii, polscy publicyści zwracali uwagę na próbę podporządkowania okupowanego państwa i uzależnienia go od dostaw żywności z Zachodu. Miało temu służyć ograniczanie produkcji rodzimej.

¹⁶ P. Matera, R. Matera, *Stany Zjednoczone i Europa. Stosunki polityczne, gospodarcze 1776-2004*, Warszawa 2007, s. 199-201.

¹⁷ K. Niegowski, *op. cit.*, s. 7.

¹⁸ Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych, D. 4, Austria, z. 10, w. 55, t. 527, *Sprawozdanie gospodarcze za okres 15.10 – 15.11.1948*, [dalej: AMSZ].

¹⁹ T. Buchanan, *op. cit.*, s. 70-75.

wprowadzanymi przez zachodnie władze okupacyjne (dostawy energii elektrycznej, utrudniania w transporcie lądowym czy komunikacji). Obawiano się przy tym, iż jest to przygotowanie gruntu do podziału Austrii²⁰.

W ocenie polskich dyplomatów współpraca polityków austriackich z Amerykanami na rzecz tworzenia nowego prawa podatkowego i gospodarczego sprzyjała rozwojowi stref zachodnich. Dostrzegano ścisłą kooperację zarówno kół rządowych, parlamentarnych, jak i związków zawodowych, podkreślając ich rosnące znaczenie w życiu państwa. Zdaniem Polaków działania te miały głównie charakter propagandy. Chodziło o pozyskanie wyborców austriackich i w przyszłości samowładne określenie statusu państwa. Latem 1949 r. przeznaczono na modernizację przemysłu austriackiego 12,5 mln dolarów pochodzących z planu Marshalla. Ponad 7 mln dolarów przeznaczono na modernizację huty w Donawitz, a 5 mln na rozbudowę huty w Erzberg²¹. Państwa zachodnie od jesieni 1945 r. konsekwentnie wspierały rozwój gospodarczy naddunajskiego państwa. Można było w tym czasie zaobserwować wspólną politykę anglosaską, opartą na szybkim zakończeniu okupacji.

PRAWO DO WŁASNOŚCI NIEMIECKIEJ W AUSTRII W DEBACIE MIĘDZYNARODOWEJ

Kwestia własności niemieckiej w Austrii wiązała się ściśle z określeniem udziału Austrii w II wojnie światowej. Zgodnie z Deklaracją Moskiewską z 1 grudnia 1943 r. Austrię potraktowano jako kraj wyzwolony, a nie podbity, lecz nie zwolniono go całkowicie z odpowiedzialności za udział w wojnie po stronie III Rzeszy. Stąd wprowadzenie przejściowej okupacji wojskowej i podział na cztery strefy²². Wiedeń stał się siedzibą Rady Sojuszników, w której skład wchodził dowódca wojsk okupacyjnych. Przyszłość naddunajskiego państwa miała się rozstrzygnąć podczas wojennych konferencji przywódców mocarstw, jednakże już od 1945 r. mający duże ambicje politycy austriaccy konsekwentnie walczyli o warunki prawne do samostanowienia politycznego i gospodarczego²³.

Najważniejszą kwestią była aprowizacja i pomoc materialna dla ludności cywilnej, w tym *dipisów* (inaczej *DP*, lub *Displaced Persons*), uchodźców lub osób, które w trakcie wojny były robotnikami przymusowymi, a tuż po jej zakończeniu próbowały przedostać się do swojej ojczyzny lub osiedlić na stałe w wybranych krajach na zachodzie Europy²⁴. Aby zorganizować życie po wojnie, próbowano uruchomić pracę

²⁰ AMSZ, z. 10, w. 55, t. 528, *Sprawozdanie Polskiej Misji Politycznej za okres 1 V – 15 VI 1950 r.*

²¹ AMSZ, z. 10, w. 55, t. 527, *Sprawozdanie gospodarcze 1.06 1949 – 31.07.1949.*

²² J. Kozeński, *op. cit.*, s. 180.

²³ A. Kisztełińska-Węgrzyńska, *Dyplomacja amerykańska wobec ustanowienia traktatu państwowego z Austrią*, „Niemcy-Austria-Szwajcaria. Rocznik Katedry Badań Niemcoznawczych UŁ”, 2008, s. 234-270.

²⁴ Władzę nad *DP* sprawowały wojska alianckie oraz *UNRRA (United Nations Relief and Rehabilitation Administration – Biuro Narodów Zjednoczonych do spraw Niesienia Pomocy i Odbudowy Obszarów Zniszczonych)*. Od 1 lipca 1947 r. opiekę tę przejęła *IRO (International Refugee Organisation – Międzynarodowa Organizacja do spraw Uchodźców)*, działająca na obszarze Austrii do 1952 r.

w opuszczonych zakładach czy przywrócić transport. Rząd Rennera jako pierwszy podniósł wówczas temat prawa do majątku niemieckiego pozostawionego w Austrii po wojnie²⁵. Austriacki rząd przyjął, że ze względu na katastrofalną sytuację w kraju i konieczność utrzymania rzeszy uchodźców, konieczne było zaadoptowanie porzucanych przez Niemców – dotychczasowych okupantów – zakładów produkcyjnych²⁶. Pierwsze reformy gospodarcze Austria zawdzięcza rządowi socjalistów. Powołany 27 kwietnia 1945 r. rząd tymczasowy czuwał nad przebiegiem okupacji, współpracując z czterema przedstawicielami mocarstw.

Działaniom rządu austriackiego z lata 1945 r. próbowano zapobiec podczas konferencji poczdamskiej. W kończącej spotkanie przywódców państw uchwałach z 2 sierpnia 1945 r. przyjęto, iż własność niemiecka została wyłączona spod władzy austriackiej. Strona radziecka rościła prawa do mienia niemieckiego pozostawionego w jej strefie jako zadośćuczynienia za straty wojenne czy poniesione w czasie wyzwalania Austrii²⁷.

Zgodnie z zapisem paragrafu 9 uchwał poczdamskich: „Rządy Zjednoczonego Królestwa i U.S.A. zrzekają się swych roszczeń w związku z odszkodowaniami do udziałów niemieckich w przedsiębiorstwach znajdujących się w Niemczech we wschodniej strefie okupacyjnej, jak również do zagranicznego majątku niemieckiego w Bułgarii, Finlandii, Węgrzech, Rumunii i wschodniej Austrii”²⁸. Tym samym to ZSRR stał się *de facto* dysponentem własności niemieckiej w strefie wschodniej. Proces dekartelizacji w Austrii i Niemczech różnił się zasadniczo pod względem obciążeń finansowych narzuconych w wyniku porozumień międzynarodowych, jak również pod względem potencjału gospodarczego i demograficznego obydwu państw. Władze austriackie, opierając się na uzgodnieniach konferencji moskiewskiej, dbały o wzmocnienie wizerunku Austrii jako „pierwszej ofiary Hitlera”. W związku z tym blokowano i ograniczano zarządzenia okupacyjne dotyczące demontażu własności niemieckiej w ramach powojennych rekompensat. Mocarstwa zachodnie zwracały uwagę na możliwość powtórzenia się sytuacji kryzysowej, jaka wystąpiła w I Repub-

²⁵ Temat przyszłości politycznej kraju pojawił się oficjalnie dopiero na spotkaniu w Salzburgu 20 sierpnia 1945 r. Mocarstwa zachodnie uzgodniły, iż nawiążą kontakty z powołanym przez socjalistów 27 kwietnia 1945 r. w Wiedniu rządem Karla Rennera, uznanym przez władze radzieckie po wywołaniu miasta. Wówczas po raz pierwszy sukcesem zakończyła się polityczna agitacja Austriaków zmierzających do sprawnego przygotowania wyborów parlamentarnych. Rada Sojuszników uznała rząd 20 października, a 25 listopada przeprowadzono wybory do parlamentu i sejmów krajowych. Chadecja zdobyła 85 miejsc, socjaldemokraci 76, zaś komuniści 4. Nowy rząd pod przywództwem Leopolda Figla powołany 20 grudnia zapowiadał reformy gospodarcze i odrodzenie polityczne państwa.

²⁶ Zniszczenia Austrii po wojnie były znaczne. Zostały szeroko opisane przez J. Kozeńskiego, *op. cit.*, s. 297.

²⁷ *Zbiór Dokumentów*, pod red. J. Makowskiego, 1946, nr 1, s. 3-25. Wielokrotnie po wojnie zdarzały się spory o mienie zagrabione przez Niemców na terenie Austrii po 1938 r. Jeden z takich przypadków przedstawił Władysław Stanisław Kucharski w publikacji na temat losów tzw. Domu Polskiego w Wiedniu. S. W. Kucharski, *Fundacja Dom Polski w Wiedniu*, [w:] *Austria i relacje polsko-austriackie w XX/XXI wieku*, pod red. A. Kiszelińska-Węgrzyńska, K. A. Kuczyński, Łódź 2014, s. 21.

²⁸ *Zbiór Dokumentów* 1946, nr 1, s. 22.

lice po I wojnie światowej, w związku z ograniczeniami gospodarczymi tego państwa i ostrożnie podchodziły do problemu przejęcia majątku niemieckiego.

Specjalny doradca Białego Domu ds. ekonomicznych Philippe E. Mosley wspominając negocjacje poczdamskie w kontekście austriackim pisał o roszczeniowej postawie Rosjan. Jego zdaniem podczas prac Komisji Ekonomicznej Iwan Majski domagał się od Austrii reparacji w kwocie 250 mln dolarów. Późniejsza eksploatacja doprowadziła do przejęcia ponad dwukrotnie większej kwoty, niż postulowano w Niemczech, a brak precyzyjnych uchwał obciążył Austriaków. Amerykanie przewidzieli rabunkową politykę ZSRR, traktującą wszystkie dobra nad Dunajem jako poniemieckie bez konieczności ustalenia ich pochodzenia²⁹.

Mocarstwa okupujące nie były w 1945 r. jednomyślne co do przyszłości niemieckiej własności na obszarze Austrii. Wynikało to z interpretacji szczegółowych kwestii. Spierano się, czym była owa własność, czy należało ustalić procentowy udział kapitału niemieckiego w przedsiębiorstwach działających w Austrii przed i po 1938 r. i czy należy dopuścić do nacjonalizacji tego majątku przez rząd austriacki³⁰. Ponadto, jak zastosować wobec tego mienia artykuł 8 i 9 traktatu poczdamskiego i w związku z tym, czy zgodzić się na swobodne użytkowanie przez Rosjan dóbr pozostawionych we wschodniej Austrii. Dokumenty brytyjskie pochodzące od wojskowych przedstawicieli strefy wskazywały na konieczność pozostawienia majątku niemieckiego do dyspozycji Austriaków, nawet jeśli ustalenia na forum Sojuszniczej Rady Kontroli miały zmuszać do jego parcelacji³¹. W pierwszych miesiącach po uchwaleniu traktatu w Poczdamie nie było jednoznacznej interpretacji przepisów dotyczących polityki wobec własności niemieckiej w Austrii. Dochodziło w związku z tym do częstych zatargów pomiędzy przedstawicielem brytyjskim Richardem McCreerym a przedstawicielem rosyjskim Jewgienijem Kisielowem, związanych zwłaszcza z obszarem Wiednia. Władze brytyjskie sugerowały wówczas, by sprawy każdorazowo delegować pod dyskusję rządów mocarstw okupujących.

Warunki zastane przez Rosjanie we wschodniej strefie Austrii sprzyjały takiej polityce. Trudności w określeniu prawa do własności wynikały z ich „mieszanego” charakteru. Duża część przedsiębiorstw austriackich przed 1938 r. miała widoczne powiązania z kapitałem i przemysłem niemieckim finansowanym przez banki amerykańskie³². Amerykanie często zadawali na forum międzynarodowym pytanie o konsekwencje przekazania całości majątku austriackiego w strefie wschodniej ZSRR. Państwo austriackie nie było jednak w stanie funkcjonować gospodarczo bez Dolnej Austrii. Z czasem kwota, jaką przedstawiali Rosjanie zmalała do 100 mln dolarów w listopadzie 1947 r.

²⁹ P. Mosley, *op. cit.*, s. 228.

³⁰ G. Oberer, *op. cit.*, s. 78.

³¹ Tamże, s. 78.

³² J. Felken, *Dulles und Deutschland*, Bonn 1996, s. 25-80.

Jednocześnie trwała agitacja polityczna rządu Leopolda Figla, wyrażająca prote-
sty przeciwko przejmowaniu majątku ponemieckiego. Podczas wizyt państwowych
minister spraw zagranicznych Austrii Karl Gruber przekonywał, że włączone po
1938 r. do niemieckiej maszyny wojennej zakłady przemysłowe były bez wątpienia
austriackie i władze w Wiedniu potrafią tego dowieść³³. Jednocześnie rząd Figla roz-
począł wiosną 1946 r. kampanię przeciwko okupacji sowieckiej w strefie wschod-
niej. Doszło do polemiki prasowej, w której austriacki rząd udawał, iż zagarnięte
przez Rosjan niemieckie zakłady pozostawały pod opieką prawną demokratycznego
rządu w Wiedniu, a ich przejście doprowadziło do wielkich strat w gospodarce au-
striackiej. W debacie tej po stronie rządu Figla stanął delegat amerykański generał
Mark Clark. Przypomnił on stronie sowieckiej, iż własność niemiecka to taka, która
była notowana w Austrii przed 1938 r.³⁴ Biorąc pod uwagę udział przedsiębiorstw
zagranicznych w gospodarce Austrii okresu międzywojennego, nie był to mały
udział, zwłaszcza w przemyśle chemicznym i stalowym. Jednocześnie mocarstwa
zachodnie, działając wspólnie w interesie Austrii, przyjęły już u schyłku 1945 r. za-
konieczne wypracowanie w najbliższych miesiącach rozwiązań wzmacniających sa-
mowystarczalność gospodarczą okupowanego państwa. Chodziło o wyliczenia po-
chodzące z raportów brytyjskich i amerykańskich, informujące o rosnących kosztach
okupacji³⁵.

Inwestycje państwa, rozwój produkcji i handlu napotykały w pierwszych latach
wiele problemów. Sporo krytycznych uwag przedostawało się do prasy, zwłaszcza
dzięki odsuniętych od rządów socjalistom. W radach nadzorczych przedsiębiorstw
zarządy, choć wybierane parytatywnie z grona socjaldemokratyczno-chadeckiego,
najczęściej były zdominowane przez wpływowe postacie sektora prywatnego zwią-
zane z partią konserwatywną *ÖVP*. Austria była również wielokrotnie krytykowana
w prasie zagranicznej. Młodej republice wytykano brak rozwiązań na rzecz uzdrowie-
nia handlu zagranicznego, czy całkowite podporządkowanie ekonomiczne dostawom
z *UNRRA*³⁶. Zdaniem historyków austriackich, upaństwowienie przedsiębiorstw au-
striackich, głównie przemysłu ciężkiego, zapobiegło parcelacji majątku narodowe-
go przez firmy zagraniczne czy władze sowieckie. Według Erwina Märza Austriacy
wyciągnęli wnioski z okrutnej lekcji okresu międzywojennego, kiedy obcy kapitał
zasilający gospodarkę młodego państwa pogrążył je w okresie kryzysu gospodar-
czego³⁷. Zdaniem Jerzego Kozeńskiego warunki rozwoju gospodarki austriackiej po
wojnie były zdecydowanie inne od tych z międzywojnia. Rząd Karla Rennera czy
kolejne gabinety w pełni korzystały z przychylnego stanowiska mocarstw zachod-
nich zasilających Wiedeń w nadziei włączenia II Republiki do zachodniego systemu
ekonomicznego. Zaslugą polityków austriackich było mądre administrowanie środ-

³³ „The Times”, 5.06.1946, s. 3.

³⁴ „The Times”, 9.07.1946, s. 4.

³⁵ G. Oberer, *op. cit.*, s. 15.

³⁶ „The Times”, 28.10.1946, s. 4.

³⁷ E. März, *Wirtschaftswunder Österreichs*, [w:] *Bestand aufnahme Österreich 1945-1963*, pod red.,
J. Hannak, Wien 1966, s. 120.

kami przyznanymi w ramach pomocy gospodarczej. Przychody pożytkowano tak, aby równoważyć bilans handlowy i inwestować w rozwój przemysłu ciężkiego czy, słabsze dotąd, transport i rolnictwo³⁸. Z badań Gudrun Oberer wyłania się natomiast obraz Austriaków konsekwentnie i rzeczowo współpracujących na rzecz emancypacji kraju z przedstawicielami Wielkiej Brytanii i USA. Szkodliwe czy dyskusyjne działania francuskie były natomiast często przez wiedeński rząd, bądź władze lokalne, podważane i odwoływane. Wielokrotnie powoływano się wówczas na zapisy SRK o potrzebie jednomyślności mocarstw w przypadku kwestionowania decyzji rządu austriackiego³⁹.

W liście sekretarza stanu Jamesa Byrnesa do ambasadora Wielkiej Brytanii Johna G. Winanta z 29 listopada 1945 r. czytamy, iż istotnym celem dyplomacji państw zachodnich było wspieranie odbudowy Austrii, czemu towarzyszyło ograniczenie wykonywania tych postanowień konferencji poczdamskiej, które odnosiły się do kwestii odszkodowań. Stanowisko amerykańskie zostało uzasadnione wieloma argumentami. Wśród najważniejszych znalazły się obawy, czy Austria odbuduje swój potencjał gospodarczy bez udziału kapitału, środków, zaplecza i dóbr niemieckich. W dokumencie nie przedstawiono szacunków dotyczących kapitału niemieckiego w Austrii, lecz przyznano, iż należy go wykorzystać zaledwie w 50% jego wartości⁴⁰. Powołując się na spotkanie przedstawicieli mocarstw okupacyjnych w Austrii z sierpnia 1945 r. Byrnes zaznaczył, że najważniejsze postulaty dotyczące przyszłości tego państwa były z sukcesem realizowane. Dotyczyło to odseparowania Austrii od Niemiec, przygotowania wolnych wyborów i współpracy z administracją państwową. Podsumowując, sekretarz stanu zaznaczył, iż należy przekonać wszystkich okupujących, aby bazowali jedynie na pewnej części środków niemieckich, tak, aby Austria nie musiała „płacić podwójnie” za wydarzenia wojenne. Pomocne miały być nowe warunki finansowe (w formie kredytów, licencji, hipotek czy patentów) przekazane administrującym przedstawicielom. Należało je wprowadzić przede wszystkim w interesie Austrii⁴¹.

Do wymiany korespondencji na temat przyszłości własności niemieckiej w Austrii doszło pomiędzy ministrem spraw zagranicznych ZSRR Wiaczesławem Mołotowem a sekretarzem stanu J. Byrnese. Cytaty z listów zamieszczono w dokumencie z 9 stycznia 1946 r.⁴² Wynikało z nich, iż Rosjanie umyślnie zwlekali z przystąpieniem do debaty na temat uznania, czym była własność niemiecka w Austrii i jaką miała wartość. Mołotow odrzucił propozycję rozmowy na ten temat na konferencji berlińskiej, a także zwrócił uwagę, na „dystrybuowanie” przez państwa zachodnie

³⁸ J. Kozeński, *op. cit.*, s. 301.

³⁹ G. Oberer, *op. cit.*, s. 78.

⁴⁰ *Foreign Relations of the United States: diplomatic papers, 1945*, vol. III, *European Advisory Commission Austria, Germany*, Washington 1968, s. 668. [dalej: *FRUS*].

⁴¹ Tamże, s. 673.

⁴² *FRUS 1946*, vol. V, *The British of Commonwealth, Western and Central Europe*, Washington 1969, s. 285.

dóbr, które można uznać za niemieckie w ramach stref zachodnich (chodziło głównie o żywność).

W miarę postępów na drodze do integracji zachodnich stref okupacyjnych zarówno Austrii, jak i Niemiec, radzieckie stanowisko co do jej przyszłości ewoluowało w kierunku narzucenia naddunajskiemu państwu choćby „częściowej odpowiedzialności” za skutki II wojny. Poza tematem własności niemieckiej w Austrii, spornym wątkiem okazało się doprecyzowanie pojęcia „przestępcy wojenni”, sposoby ich ukarania oraz obywatelstwo niemieckie nadawane w czasie wojny⁴³. W tym czasie w prasie polskiej pojawiły się negatywne wzmianki na temat ewolucji austriackiego życia politycznego i gospodarczego. Zwracano w nich uwagę na zaniedbania w procesie denazyfikacyjnym i przywoływano ducha pangermanizmu, który rzekomo miał się odrodzić⁴⁴.

Wiosną 1946 r. Rosjanie zdali sobie sprawę, iż Austria nie była tak interesująca pod względem ideologiczno-politycznym, jak i ekonomicznym. Brak społecznego poparcia dla partii komunistycznej postrzegano jako porażkę i na tej podstawie przewidywano zakończenie okupacji. Jednakże kwestie gospodarcze wiążące się z problemem okupacji pozostały istotne zarówno przed, jak i po wycofaniu wojsk, a także podczas przygotowywania tekstu traktatu⁴⁵. Stanowisko sowieckie w trakcie przygotowań do podpisania drugiego porozumienia państw okupujących Austrię z 28 czerwca 1946 r. było znaczeni łagodniejsze w kwestiach politycznych, natomiast zapowiadało wzmocnienie strategii w sferze ekonomicznej. Kilka dni po podpisaniu porozumienia Rosjanie wydali Ogólny rozkaz nr 17, w którym umieścili zapis, iż wszystkie posiadłości niemieckie będące pod dotychczasowym zarządem Sowieckiej Strefy Okupacyjnej w Austrii przechodzą na jej własność. Oznaczało to przejście kontroli nad ponad 450 byłymi przedsiębiorstwami niemieckimi umiejscowionymi głównie na obszarze pól roponośnych. Przekształcono ich formę własnościową i włączono do kompleksu *Sowjetische Mineralölverwaltung (SMV)*.

Podczas II sesji konferencji ministrów spraw zagranicznych w Londynie na przełomie maja i czerwca 1946 r. państwa zachodnie przyznały Austrii prawo do samodzielnego decydowania o swej przyszłości ekonomicznej. Stwierdzono, iż rząd austriacki

⁴³ Polskie badania związane z tematem rozliczeń austriackich to min. M. Tomczak, *Austriacy w poszukiwaniu tożsamości*, „Przegląd Zachodni” 1997, nr 1, s. 117; K. Franczak, *Kalający własne gniazdo. Artysci i obrachunek z przeszłością*, Kraków 2013; W. Kulesza, *Crimen laesae iustitiae. Odpowiedzialność karna sędziów i prokuratorów za zbrodnie sądowe według prawa norymberskiego, niemieckiego, austriackiego i polskiego*, Łódź 2013, s. 237-238; Wspólnym sukcesem było powołanie Sojuszniczego Biura Denazyfikacji. Ciałem to miało weryfikować wykonywanie przepisów denazyfikacyjnych. Do 1953 r. wszyscy współpracownicy reżimu hitlerowskiego zostali podzieleni na dwie grupy: *belastete* i *minder belastete*, a także obciążeni jednorazowym podatkiem w wysokości 70% posiadanego majątku. W praktyce proces rewizji nazistowskiej przeszłości przebiegał opornie. Władze okupacyjne nie przedstawiały jednak prawdziwych statystyk w obawie przed zarzutami propagandowymi strony przeciwnej.

⁴⁴ P. Jasiołd, *Zagadnienie Austrii*, „Świat i Polska”, 19.01.1947, s. 1.

⁴⁵ *Stalins Wirtschaftspolitik an der sowjetischen Peripherie. Ein Überblick auf der Basis sowjetischer und osteuropäischer Quellen*. Walter M. Iber, Peter Ruggenthaler (Hg.), *Veröffentlichungen des Ludwig Boltzmann-Instituts für Kriegsfolgen-Forschung*, Bd. 19. Innsbruck – Bozen – Wien 2011, s. 102-117.

posiadał pełnię praw do dysponowania własnością, określaną wstępnie jako mienie niemieckie – *German assets* i w porozumieniu z Niemcami czy innymi państwami, mógł na drodze umów dwustronnych rozstrzygać kwestie związane z prawami to tego mienia. Zaznaczono również, że prawo międzynarodowe chroni austriackie surowce, towary eksportowe, żeglugę rzeczną, transport czy nieruchomości. Pozwalało to Austrii rozwijać się i podpisywać umowy handlowe, choć traktat państwowy nie został jeszcze zawarty⁴⁶.

W czerwcu 1946 r. podczas rozmowy na temat czym jest mienie poniemieckie Byrnes przyznał, iż w interesie państw zachodnich leżało wspólne doprecyzowanie tego problemu i włączenie go do agendy przyszłych rozmów z Rosjanami⁴⁷. Jednocześnie Mołotow konsekwentnie odmawiał podjęcia tego tematu, zasłaniając się brakiem odpowiednich materiałów. Minister spraw zagranicznych Ernst Bevin w jednym z listów uznał, podobnie jak Mołotow, że zajmowanie się rozgraniczaniem własności niemieckiej od austriackiej było jednocześnie trudne i przykre, jakkolwiek było to konieczne przed przystąpieniem do rokowań nad traktatem państwowym z Austrią. Zasugerował, aby każde z państw określiło swoją definicję.

Sekretarz stanu James Byrnes podczas III sesji konferencji ministrów spraw zagranicznych w Nowym Jorku 12 grudnia 1946 r., skierował kolejny raz do ministra Mołotowa zapytanie, jakie było stanowisko rosyjskie w sprawie mienia niemieckiego w Austrii. Mołotow odpowiedział wówczas, iż nie był przygotowany do konferowania na ten temat. Pomimo zwłoki rosyjskiej wspólne stanowisko państw zachodnich wobec *German assets*, przedstawiono na konferencji ministrów spraw zagranicznych w Nowym Jorku 11 października 1947 r.⁴⁸ Rozstrzygnięcia zapadły dwa miesiące później, podczas V sesji ministrów spraw zagranicznych w Londynie⁴⁹. Pierwsze postępy we współpracy z Moskwą osiągnięto na przełomie maja i czerwca 1949 r., podczas kolejnej konferencji ministrów spraw zagranicznych. Sprecyzowano pojęcie własność niemiecka, oszacowano kwotę reparacji dla ZSRR i uznano potrzebę powołania komisji arbitrażowej.

MIENIE NIEMIECKIE W AUSTRII A USTAWA O NACJONALIZACJI Z 26 LIPCA 1946 R.

Postrzeganie problemu własności niemieckiej w Austrii pozostawało w wyraźnym związku z eskalacją konfliktu zimnowojennego. Mocarstwa zachodnie wcześniej, bo z początkiem 1946 r. odstąpiły od egzekucji mienia niemieckiego w ramach rekompensat powojennych. Jednocześnie sprzyjano politycznym projektom upaństwowienia przedsiębiorstw, także należących w czasie wojny do Niemców. Wsparcie dla odradzającej się gospodarki austriackiej było ze strony Zachodu zarówno widoczne,

⁴⁶ *FRUS 1946*, vol. II, *Council of Foreign Ministers*, Washington 1970, s. 124.

⁴⁷ *FRUS 1946*, vol. V, *The British of Commonwealth, Western and Central Europe*, dz. cyt., s. 936.

⁴⁸ *FRUS 1947*, vol. II, *Council of Foreign Ministers; Germany and Austria*, Washington 1972, s. 591.

⁴⁹ Tamże, s. 800.

jak i efektywne⁵⁰. Metodą przeciwdziałania rabunkowej gospodarce ZSRR miała być nacjonalizacja. Nacjonalizacja przemysłu dokonana w latach 1946–1947 objęła 70 przedsiębiorstw o kluczowym znaczeniu dla gospodarki państwa: kopalnie rudy żelaza i ołowiu, szyby naftowe, huty stali i szkła, zakłady budowy maszyn, przemysł motoryzacyjny, elektrotechniczny i chemiczny. Upaństwowiono również trzy największe banki austriackie. Rząd mógł dzięki temu regulować sprawy kredytowania przedsiębiorstw i rozciągnąć kontrolę nad przemysłem pozostawionym w sektorze prywatnym bądź przekazany gminom miejskim. W efekcie pod zarządem municypaliów pozostało 50% kapitału kontrolowanego przez państwowe banki⁵¹. Trudno dziś oszacować, jaki procent tych przedsiębiorstw należał w czasie wojny do kapitału niemieckiego. Podobne trudności wiążą się z określeniem, na ile rosyjska eksploatacja strefy wschodniej dotyczyła mienia poniemieckiego.

W liście z 26 lutego 1946 r. komisarz Mark Clark informował Połączony Komitet Szeffów Sztabu, iż najważniejsze kwestie gospodarcze: ustalenie charakteru prawnego własności niemieckiej w Austrii, żegluga na Dunaju i demarkacja stref, nadal pozostały nieustalone ze względu na weto rosyjskie⁵². Krytycznie oceniono dotychczasową okupację strefy wschodniej, zwracając uwagę na całkowite uzależnienie produkcji wydobywczej czy rolnictwa austriackiego od woli okupantów. Zwrócono uwagę na patologiczne zachowania armii sowieckiej, sprzedającej za szylingi przejęte na terenie Austrii mienie jego prawowitym właścicielom. Produkcja została uruchomiona tam, gdzie wiązało się to z zapotrzebowaniem stacjonujących rosyjskich wojsk okupacyjnych. W opinii Amerykanów przywrócenie Austriakom prawa do żeglugi na Dunaju było w tym czasie niemożliwe. W połączeniu z kontrolą ujścia rzeki przez państwa komunistyczne, był to dla Moskwy ważny cel ekonomiczny. Zdaniem przedstawicieli mocarstw zachodnich ustawa o nacjonalizacji mogła uchronić Austrię przed degradacją gospodarczą i ekspansją ZSRR.

W ciągu kilku miesięcy od ukonstytuowania nowego rządu przygotował on ustawę mającą uchronić gospodarkę przed dewastacyjną polityką państw okupacyjnych, zwłaszcza ZSRR. Parlament austriacki uchwalił 26 lipca 1946 r. ustawę o upaństwowieniu, obejmując nią również własność niemiecką⁵³. ZSRR zgłosił sprzeciw, ale 23 sierpnia Rada Sojusznicza po dyskusji (przy braku jednomyślności) protest oddaliła.

Wejście w życie ustawy o nacjonalizacji napotkało wiele problemów. Największe zrozumienie dla jej celowości mieli amerykańscy przedstawiciele SRK⁵⁴. Rosjanie

⁵⁰ Dane statystyczne zawarte w badaniach austriackich wskazują na postępujący udział Stanów Zjednoczonych w pomocy gospodarczej dla Austrii. Była to nie tylko działalność *UNRRA*, lecz wsparcie liczone w setkach milionów dolarów ze strony Departamentu Wojny oraz Kongresu, F. Butschek, *Der österreichische Arbeitsmarkt*, Stuttgart 1992, s. 127.

⁵¹ J. Kozeński, *op. cit.*, s. 299.

⁵² *FRUS 1946*, vol. V, *The British of Commonwealth...*, s. 312.

⁵³ J. Kozeński, *op. cit.*, s. 225.

⁵⁴ Można dodać, iż pierwszą dyplomatyczną wzmiankę na temat konieczności przeprowadzenia nacjonalizacji pól roponośnych Zistersdorf poczynił James Byrnes 29 listopada 1945 r. w liście na temat spraw austriackich skierowanym do ambasadora Johna Winanta.

konsekwentnie negowali potrzebę jej wprowadzenia, a nawet oficjalnie komentowali zapisy jako antydemokratyczne⁵⁵. Prasa polska chętnie opisywała związane z tym sporne problemy, zwracając uwagę, że ZSRR był najważniejszym egzekutorem wojennych postanowień dyplomatycznych. Podkreślano, że działające wspólnie mocarstwa zachodnie, zdominowane przez kapitał i wpływy amerykańskie, próbowały „odebrać” Moskwie to, co jej się w świetle postanowień międzynarodowych słusznie należało. Współczesne badania dotyczące okupacji rosyjskiej w Austrii wskazują jednak na wątek ekonomiczny jako determinujący działania w strefie wschodniej. Okupacja naddunajskiego państwa była kosztowna, a koszty te z czasem przysparzały Moskwie więcej problemów, niż się początkowo spodziewano⁵⁶.

W tajnym memorandum z 8 lipca 1946 r. sekretarza stanu Deana Achesona do prezydenta Harrego Trumana czytamy, iż państwa zachodnie powinny pozostawić przyszłość dóbr ponemieckich do dyspozycji rządu austriackiego. Jeśli Austriacy uznają za konieczne prowadzić rozmowy dwustronne z Moskwą, nie należy im tego utrudniać⁵⁷. Jednocześnie Acheson namawiał prezydenta do skierowania oficjalnego pisma do przywódcy ZSRR Józefa Stalina z przypomnieniem, iż niekontrolowane przejście mienia niemieckiego w Austrii podważa dokumenty z Moskwy (1943) i Deklarację Narodów Zjednoczonych (1943). Z dalszej korespondencji wynikało, że państwa zachodnie zaniechały rozmów z Rosjanami.

Do dwóch najtrudniejszych tematów związanych z przeprowadzaniem nacjonalizacji w strefie wschodniej należała przyszłość pól roponośnych w Zistersdorf i kontrola żeglugi na Dunaju. Wydobywana w Zistersdorf od 1934 r. ropa zasilala Austrię, a potem III Rzeszę w ilości 1,2 mln ton rocznie. Austria była trzecią europejską potęgą w przemyśle wydobywania i przetwórstwa ropy naftowej po ZSRR i Rumunii. Grupa przedsiębiorstw skupiona w *Administration of Soviet Properties in Austria* (U.S.I.A.) generowała 30% dochodów całej strefy wschodniej. W szczytowym okresie swej działalności kontrolowała 10% miejsc pracy w Austrii i zatrudniała 50 tys. pracowników. Powołano wówczas specjalny Sowiecki Bank Wojskowy (S.M.B.), który kontrolował wszystkie transakcje finansowe strefy⁵⁸.

W związku z tym, że po 1945 r. szyby naftowe znalazły się w posiadaniu okupacyjnych władz sowieckich, przejęły one prawo do wydobywania i produkowały 32 mln ton surowca rocznie. Państwa zachodnie z rządem austriackim na czele domagały się udziału w wydobywaniu. Rosjanie początkowo zaproponowali porozumienie, w którym podzielono aktywa zakładu na dwie części z dopłatą ze strony radzie-

⁵⁵ M. Kaufman, *Spór o Austrię*, „Świat i Polska” 1947, 25, s. 6. W komentarzach prasowych bagatelizowano dochody płynące z wydobywania austriackiej ropy. Rosjanie podkreślali, iż dostęp do nieograniczonej ilości surowców w Azji zapewniał ZSRR niekwestionowaną pozycję mocarstwa.

⁵⁶ P. Ruggenthaler, *Warum Österreich nicht sowjetisiert wurde? Sowjetisch-österreichische Politik 1945-1953/1955*, [w:] *Die Rote Armee in der Steiermark. Sowjetische Besetzung 1945*, (Hg.), S. Karner – O. Pickl, Graz 2008, s. 711.

⁵⁷ *FRUS 1946*, vol. V, op. cit., s. 355.

⁵⁸ R. J. Hillhouse, *A Reevaluation of Soviet Policy in Central Europe: The Soviet Union and the Occupation of Austria*, „Eastern European Politics and Societies”, 1989, no. 3/1, s. 83-104.

kiej. Rząd austriacki taką propozycję odrzucił, twierdząc, że ZSRR nie ma prawa do własności niemieckiej w Austrii. Dodatkowo Moskwa próbowała wywierać naciski na pierwszego kanclerza Karla Rennera, któremu Rosjanie w gronie mocarstw okupujących udzielili poparcia. W październiku 1945 r. ZSRR przedstawił propozycję stworzenia wspólnie z austriackim rządem przedsiębiorstwa zajmującego się wydobywaniem ropy w Zistersdorf. Wiedeń propozycję odrzucił. Powtarzana później w korespondencji i rozmowach z politykami austriackimi argumentacja skupiała się wokół tezy, iż należy odrzucać wszelkie formy ustaleń dwustronnych, także w przypadku surowców, aby nie stały się one podstawą do rozciągania kontroli na inne dobra⁵⁹.

W dokumentach anglosaskich pojawiły się sprzeczne komentarze dotyczące przejęcia rafinerii przez Rosjan. Najwięcej trudności w tym okresie przysparzało określenie, na ile były to dobra niemieckie, a na ile austriackie. Rosjanie wykorzystywali fakt swobodnego nimi administrowania, powołując się przy tym na wspomniany wcześniej artykuł 9 układów poczdamskich. *De facto* uznano, iż nie ma potrzeby określania, czy przejęte mienie było niemieckie, czy też nie, a Moskwa ma prawa do wszelkich dóbr w swojej strefie w ramach rekompensat powojennych. Kwoty odszkodowań miał określić w przyszłości traktat państwowy. W związku z tym, iż przedłużały się prace nad nim, bezkarna eksploatacja strefy wschodniej była więcej niż pewna.

Pierwsze wzmianki na temat rafinerii Zistersdorf pojawiły się w dokumentach amerykańskich 11 października 1945 r. Jeden z austriackich urzędników poinformował o przejściu przez Rosjan kontroli nad wydobywaniem ropy i apelował w związku z tym w imieniu rządu Karla Rennera o pomoc⁶⁰. W trakcie wymiany korespondencji z Departamentem Stanu wyniknęła kwestia ustalenia, czym była własność niemiecka i w jakim zakresie kwestię tę rozstrzygnęła konferencja poczdamska. Zdaniem wysłanników amerykańskich w Austrii należało przyjąć, że własność niemiecka, czy też *German assets/German foreign assets*, to własność należąca do właścicieli niemieckich inwestujących w Austrii przed 1938 r.⁶¹ Amerykanie obawiali się, że roztoczona nad aktywami niemieckimi sowiecka władza wciągnie na długie lata w strefę wpływów komunistycznych rząd austriacki⁶². Do 1946 r. sprawa ta nie została rozstrzygnięta; chętnie wracali do niej polscy publicyści, przypominając o pokojowym wymiarze polityki rosyjskiej w Austrii⁶³.

Do tematu wydobywania austriackiej ropy powrócono podczas prac V sesji Rady Ministrów Spraw Zagranicznych w Londynie 15 grudnia 1947 r. Ustalono wówczas wspólne stanowisko państw zachodnich wobec problemu aktywów niemieckich w strefie wschodniej. Najważniejszą kwestią pozostało wydobywanie ropy na tym obszarze. Aby móc właściwie oszacować koszty z tym związane, postulowano powołanie komisji międzynarodowej kontrolującej zarówno wydobywanie, jak i przygotowanie

⁵⁹ FRUS 1947, vol. II, *Council of Foreign Ministers; Germany and Austria*, Washington 1972, s. 1183.

⁶⁰ FRUS 1945, vol. III, *European Advisory Commission, Austria, Germany*, Washington 1968, s. 630.

⁶¹ Tamże, s. 631.

⁶² FRUS 1946, vol. V, *The British of Commonwealth...*, s. 313.

⁶³ *Nowe pola naftowe Europy - Zistersdorf*, „Świat i Polska” 1946, nr 1, s. 3.

nowych koncesji. Ponadto, aby Austria miała możliwość korzystania z tych złóż - ponieważ nie powinna być jej pozbawiona - trzeba było ustalić sumy w dolarach, jakie będzie płaciła za ropę. Państwa zachodnie uzgodniły również, że wydobycie ropy tylko w 50% będzie przysługiwało ZSRR. Pozostałe koncesje należy przyznać przedsiębiorstwom austriackim, a ZSRR musi zrezygnować z 1/3 powierzchni zajętych pól roponośnych. Rafinerie, których wydobycie sięga 250- 300 mln ton rocznie miałyby należeć do ZSRR, tak jak dotychczasowe dwa centra dystrybucji surowca⁶⁴. Aby zjednać do współpracy wszystkie państwa zachodnie, Austria zobowiązała się wypłacić w najbliższych latach Francji 100 mln dolarów rekompensaty, w dogodnych ratach, nieobciążających gospodarki państwa.

Polityka rosyjska na obszarze Austrii nie ograniczała się wyłącznie do eksploatacji pozostawionego majątku niemieckiego. Rosjanie sondowali możliwość choćby ograniczonej współpracy politycznej z rządem socjaldemokratów, czy wspierali partię komunistyczną. Z badań Petera Ruggenthalera wynika, iż wsparcie finansowe dla działalności komunistów w Austrii było wysokie i cykliczne. Zachęcano przy tym jednocześnie do współpracy ekonomicznej z państwami demokracji ludowej. Podobne elementy agitacji próbowano realizować przy pomocy polityków socjaldemokratycznych, ale ci znacznie ostrożniej podchodzili do tematu⁶⁵. Ciężenie Austrii w kierunku zachodnich struktur gospodarczych, widoczne już na początku 1946 r., traktowano w Moskwie jako prowokację polityczną i działalność niezgodną z wcześniej przyjętymi ustaleniami. Często pojawiało się wówczas w propagandzie hasło powrotu do idei *anschlussowych*⁶⁶. Dyskredytowano poczynania chadeckiego rządu, zmierzające do odbudowy gospodarczej państwa za pomocą Zachodu, nazywając tą politykę szkodliwą dla bezpieczeństwa międzynarodowego. Jednocześnie pracownicy rafinerii Zistersdorf byli uzbrajani i szkoleni pod kątem obrony obiektów związanych z wydobyciem⁶⁷.

Współpraca tzw. państw Dunaju była w tym czasie bardzo ważna dla dyplomacji sowieckiej⁶⁸, decydowała się bowiem wówczas kontrola wpływów w Europie Środkowej. Stąd też sprawne przejęcie w 1945 r. przez władze radzieckie floty dunajskiej na obszarze strefy radzieckiej. Problem kontroli Dunaju jako rentownej drogi tranzytu pojawił się w dokumentach amerykańskich w styczniu 1946 r. W obszernym materiale na temat przyszłości ekonomicznej Austrii rozważano możliwości odtworzenia konfederacji naddunajskiej przy wsparciu i udziale Wiednia. Analitycy amerykańscy

⁶⁴ *FRUS 1947*, vol. II, *Council of Foreign Ministers...*, s. 800.

⁶⁵ W liście *charge d'affair* Karla Rankina do Departamentu Stanu z 19 czerwca 1947 r. powołuje się on na rozmowę z wicekanclerzem Adolfem Schärfem, który krytykował metody działań rosyjskich w Austrii. Zdaniem kanclerza, doświadczenia rządu Karla Rennera, a przy tym socjaldemokratów, wyrobiły w tej partii politycznej duży dystans do Moskwy i odcięły ją od opinii o dobrej współpracy z ZSRR.

⁶⁶ Zagadnieniem debaty politycznej wokół powojennych koncepcji *anschlussowych* zajmował się J. Kozieński, *Bez Austrii...*, s. 89-100.

⁶⁷ Doniesienia takie zachęcały państwa zachodnie do podobnych działań głównie na obszarze Wiednia. *The efforts of the United States to assure the maintenance of the independence and integrity of Austria*, *FRUS 1948*, Germany and Austria 1948, s. 1361.

⁶⁸ A. Kosowski, *Współpraca gospodarcza państw Dunaju*, „Świat i Polska” 1947, nr 18, s. 3.

zwrócili jednak uwagę, że biorąc pod uwagę wpływy polityczne ZSRR na tym obszarze i potencjał ekonomiczny państw wschodnich, jedynie Czechosłowacja mogłaby partycypować w tym przedsięwzięciu⁶⁹. Sekretarz stanu J. Byrnes przesłał 1 lutego 1946 r. do komisarza Erhardta list z wyraźnymi instrukcjami dotyczącymi przyszłości *German assets* w kontekście żeglugi na Dunaju. Kwestie te miały zostać poruszone w toku najbliższego posiedzenia Sojuszniczej Rady Kontroli. Próbowano, choćby częściowo, odebrać Rosjanom dochody z transportu na Dunaju. Wątpliwości przedstawione w uzgodnieniu z Francją i Wielką Brytanią dotyczyły niekontrolowanego i „siłowego” przejęcia portów oraz przynależności jedynie 30% mienia do kapitału niemieckiego (głównym udziałowcem przed 1938 r. był austriacki *Credit Anstalt*). Ponadto nie mogło dojść do odrodzenia właściwego potencjału żeglugi na Dunaju bez czynnego i pełnoprawnego udziału Austrii, która została potraktowana marginalnie. Dodatkowo USA domagały się zadośćuczynienia z powodu straty ponad 300 amerykańskich barek⁷⁰.

Do tematu powrócono podczas prac V sesji Rady Ministrów Spraw Zagranicznych. Państwa zachodnie uznały, że Austria musi dobrowolnie zrzec się aktywów związanych z żeglugą na Dunaju na obszarze Węgier, Rumunii i Bułgarii. Ponadto statki, którymi dotychczas dysponowała, powinny zostać przeznaczone do dyspozycji okupantów zachodnich jako zadośćuczynienie za straty wojenne⁷¹.

Państwa wschodnie ubolewały nad tym, że były pomijane w wymianie handlowej odbywającej się za pośrednictwem Austrii. Węgierski minister Imre Vajda zwrócił uwagę w wywiadzie dla „*Neues Österreich*” na brak współpracy z władzami austriackimi. Węgry chciały wówczas eksportować żywność do Austrii, w zamian za sól czy rudę żelaza⁷². W tym czasie Polska, podobnie jak Węgry i Czechosłowacja, zabiegała o podpisanie umów handlowych z Wiedniem⁷³.

Dla dyplomacji polskiej najistotniejszą kwestią dotyczącą ekonomicznej przyszłości Austrii było pytanie o możliwość współpracy ekonomicznej i politycznej z Niemcami Zachodnimi. Wielokrotnie rozważano kroki, działania, motywy, koszty i prawdopodobieństwo ponownego *Anschlusu*. Był to wątek skrzętnie podrzucony przez propagandę rosyjską. Podsycaniem obaw o pokój w Europie próbowano hamować proces integracji Austrii z Zachodem.

⁶⁹ FRUS 1946, vol. V, *The British of Commonwealth...*, s. 285.

⁷⁰ Tamże, s. 301.

⁷¹ FRUS 1947, vol. III, *Council of Foreign Ministers...*, s. 800.

⁷² *Sprawy gospodarcze Austrii*, „Polska i Świat”, 1947, nr 2, s. 4.

⁷³ W latach 1945-1950 Austria podpisała z Polską łącznie sześć traktatów handlowych: Umowę między Rządem Tymczasowym Jedności Narodowej RP a Federalną Republiką Austrii dotyczącą wymiany handlowej i płatności z niej wynikających z 21 września 1946 r., Umowę między RP a Republiką Austriacką o wymianie handlowej z 3 czerwca 1947 r., Umowę handlową o wymianie towarów i Umowę Płatniczą między RP i Republiką Austriacką z 7 lipca 1948 r., Układ handlowy i płatniczy między RP a Republiką Austriacką z 2 grudnia 1948 r., Umowę handlową i Układ płatniczy między RP a Republiką Austrii 15 lipca 1949 r. i Umowę handlową dotyczącą wymiany towarów między RP a Republiką Austriacką z 1 sierpnia 1950 r. Teksty dokumentów na stronie MSZ <http://www.traktaty.ms.gov.pl/SearchTreaties.aspx?t=AD> [dostęp 19.01.2015].

W kolejnych latach, systematycznie od czasów konferencji w Moskwie z przełomu marca i kwietnia 1947 r. próbowano ustalić zakres i charakter zaciągniętych win czy kwestie rekompensat⁷⁴. Rosjanie zachęcali stronę austriacką do dwustronnego ustalenia warunków spłat z tytułu eksploatacji własności niemieckiej w strefie wschodniej. Kiedy tylko w marcu 1947 r. przedostały się do prasy zachodniej informacje o misji austriackiego posła Guentera Bischofa w Moskwie, państwa zachodnie wspólnie podkreśliły konieczność współpracy wszystkich państw okupujących⁷⁵.

W 1947 r. doszło do podpisania ważnych umów gospodarczych, których głównym sygnatariuszem były Stany Zjednoczone⁷⁶. 1 lipca 1947 r. przedstawiciel USA w Austrii oświadczył, że od tego dnia będą wypłacane środki potrzebne na pokrycie kosztów okupacji strefy amerykańskiej, a także zostanie wypłacona rekompensata za poprzednie lata w łącznej kwocie 300 mln szylingów. Zdaniem Rosjan, była to zachęta do włączenia Austrii do planu pomocy gospodarczej.

Dnia 18 sierpnia 1948 r. w Belgradzie opisano Konwencję dotyczącą ustroju żeglugi na Dunaju. Załącznik 1 wymieniał Austrię jako państwo, które po rozwiązaniu sprawy traktatu państwowego będzie mogło zostać dopuszczone do składu Komisji Dunaju – organu nadzorującego żeglugę na całej długości rzeki⁷⁷. Temat żeglugi na Dunaju rozstrzygnięto ostatecznie podpisując Traktat państwowy w 1955 r. ZSRR przekazał Austrii Towarzystwo Żeglugowe na Dunaju za spłatą w wysokości 2 mln dolarów⁷⁸.

WŁASNOŚĆ NIEMIECKA W AUSTRII A PRACE NAD TRAKTATEM PAŃSTWOWYM

Kolejnym etapem dyskusji międzynarodowej nad własnością niemiecką w Austrii był okres przygotowań traktatu państwowego⁷⁹. Biorąc pod uwagę etapy prac nad układem kończącym okupację w Austrii, okres dziewięciu lat można podzielić na trzy fazy. Pierwsza – od wejścia w życie II Protokołu do 1948 r., cechowała się systematycznym rozluźnianiem przepisów kontrolnych i zmniejszaniem personelu komisji. Drugi etap to lata 1948-1953, gdy w związku z napiętą sytuacją międzynarodową w sprawach austriackich panował zastój. Trzeci etap – 1953-1955 odznaczał się intensywną współpracą pomiędzy nową administracją amerykańską i nową ekipą rządzącą w ZSRS⁸⁰. Kwestia własności niemieckiej stanowiła przeszkodę na drodze

⁷⁴ J. Kozeński, *op. cit.*, s. 228.

⁷⁵ M. Kaufman, *Spór o Austrię*, „Świat i Polska” 1947, 25, s. 6.

⁷⁶ Trzy umowy dotyczące pożyczek bezwrotnych i wymiany handlowej z misją amerykańską, opiewające na łączną kwotę 450 mln dolarów. M. Kaufman, *Spór o Austrię*, 1947, nr 33, s. 5. W cytowanych wcześniej badaniach Butscheka pojawiała się natomiast kwota 425 mln (200 mln w latach 1945/46 i 225 mln w 1947 r., z czego 90 mln z funduszy Departamentu Obrony i Kongresu USA).

⁷⁷ *Zbiór Dokumentów* 1948, nr 9, s. 657.

⁷⁸ Philippe Mosley pisał, iż początkowo Rosja domagała się spłaty w wysokości 200 mln dolarów. P. Mosley, *op. cit.*, s. 284.

⁷⁹ J. Kozeński, *op. cit.*, 241.

⁸⁰ Z. Rotocki, *op. cit.*, s. 53 – 98.

do uchwalenia traktatu państwowego z Austrią głównie w początkowym okresie okupacji, czyli do 1949 r.

Minister spraw zagranicznych ZSRR Andrej Wyszyński w wywiadzie dla prasy radzieckiej w czerwcu 1949 r. skomentował obrady paryskiej konferencji ministrów spraw zagranicznych dotyczące spraw austriackich. Wyszyński stwierdził, że spotkanie w Paryżu nie mogło przynieść ważnych dla Austrii rozstrzygnięć czy postępu w pracach nad traktatem, ze względu na zarzuty pod adresem ZSRR, jakie od lat stawały państwa zachodnie, a także Austria. Chodziło o bezprawne – zdaniem Zachodu – użytkowanie mienia niemieckiego w strefie wschodniej⁸¹. Z wywiadu wynikało, iż strona wschodnia skłonna była do dialogu na temat Austrii i zakończenia okupacji, przeszkodą były jednak sprawy finansowe.

Po wyzwoleniu Austrii nie było porozumienia między czterema okupantami co do realizacji przepisów paragrafu 8 i 9 układów poczdamskich. Jedną z kluczowych kwestii, zajmujących władze okupacyjne bardziej niż roszczenia, była denazyfikacja⁸². Zachodni okupanci starali się jednak nie łączyć tematu mienia ponemieckiego z kwestią rozliczeń przeszłości nazistowskiej. Podobne zachowanie można dostrzec w polskim dyskursie publicznym. Zarówno publicyści, jak również dyplomaci komentujący sytuację społeczną w Austrii unikali łączenia tego tematu z oceną denazyfikacji austriackiej, enigmatycznie powołując się na zapisy konferencji moskiewskiej z 1943 r. Był to jeden z powodów, dla których problem przyszłości mienia niemieckiego tkwił w impasie.

Dalszy ciąg negocjacji nad *German assets* nastąpił podczas konferencji ministrów spraw zagranicznych w Nowym Jorku na przełomie września i października 1949 r. Nowy minister spraw zagranicznych ZSRR Andrej Wyszyński przyjął propozycje zachodnie odnośnie do reparacji. Uzgodniono, że 34 zakłady naftowe zatrudniające 8 tys. osób i 419 przedsiębiorstw działających pod zarządem ZSRR (U.S.I.A.) zostanie przekazanych władzom austriackim w zamian za dostawy określonych grup towarów⁸³. Początkowo rozważano spłaty w formie dewizowej, ale braki w zaopatrzeniu zachęciły Moskwę do zmiany rozliczenia, co zostało wykorzystane w propagandzie jako działanie na korzyść Austrii. Majątki, jakie miały być przekazane, dawały 55 tys. miejsc pracy, a także grunty orne i leśne o obszarze 167 tys. ha. Moskwa zgodziła się również za dopłatą na przekazanie „Towarzystwa Żeglugowego na Dunaju”, zatrudniającego 1600 osób, wraz z całą infrastrukturą, statkami i urządzeniami portowymi. Austriacy mieli za nie zapłacić 2 mln dolarów w dogodnych ratach⁸⁴.

⁸¹ Zbiór Dokumentów 1949, nr 7, s. 605.

⁸² J. Haslinger, *Austria po wojnie*, „Przegląd Polityczny”, 2001, nr 51/53, s. 111-114, R. Menasse, *Austria wzięta w kleszcze*, „Europa”, 1998, nr 4, s. 52-55, A. Rabinach, *Austria Recalls The Anschluss*, „The Nation”, March 19, 1988, s. 374-375.

⁸³ A. Karpińska, *op. cit.*, s. 29.

⁸⁴ D. Steifel, „Hilfe zur Selbsthilfe”, *Der Marshallplan in Österreich 1948-1952*, [w:] *Wiederaufbau in Österreich 1945 – 1955*, (Hg.) E. Bruckmüller, Wien 2006, s. 91-100. FRUS 1949, vol. III, Council of Foreign Ministers: Germany, Austria, Washington 1974, s. 1002.

Choć temat mienia niemieckiego został wstępnie rozstrzygnięty, prace nad traktatem nadal tkwiły w martwym punkcie. Od 1949 r. nie było żadnego efektywnego spotkania czterech państw okupujących. Rosjanie systematycznie odmawiali przyjęcia tekstu tzw. Krótkiego Traktatu, jako alternatywę przedstawiając notę z 10 marca 1952 r. W grudniu tego roku Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych jednogłośnie przyjęło rezolucję wzywającą do podjęcia negocjacji w sprawie przyszłości Austrii. Czas rozstrzygnięć przypadł na rządy nowych przywódców: Dwighta D. Eisenhowera i Nikity Chruszczowa. Traktat państwowy podpisano 15 maja 1955 r. Powtórzono w nim te zapisy dotyczące mienia niemieckiego, jakie udało się wypracować w Nowym Jorku u schyłku 1949 r.⁸⁵ Kampania wyborcza w 1949 r. miała bardzo duże znaczenia dla sceny politycznej Austrii. Stany Zjednoczone próbowały wpłynąć na życie polityczne zachodnich stref poprzez naciski na partie prawicowe. Z punktu widzenia okupantów, skuteczniejsze w przededniu wyborów było działanie skonsolidowanej, opartej na silnej warstwie średniej prawicy, postulującej pracę nad traktatem państwowym.

Traktat państwowy z 15 maja 1955 r. zawierał istotne, korzystne dla Austrii zapisy gospodarcze. Austria otrzymała wszystkie złoża surowcowe, które były przed 1938 r. eksploatowane przez obce monopole oraz majątek niemiecki, do którego do 1955 r. mieli prawo sojusznicy. Otrzymała też odpłatnie przedsiębiorstwa poniemieckie znajdujące się pod zarządem radzieckim.

WNIOSKI

Powojenna Austria, całkowicie zależna ekonomicznie od decyzji mocarstw okupacyjnych, skutecznie z nimi współpracowała w pierwszych latach nad opanowaniem wewnętrznego kryzysu. Austriackie elity polityczne, korzystając z przychylnego nastawienia Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii, przekonały opinię międzynarodową, iż sześciomilionowy naród nie był w stanie spłacić setek milionów kwot reparacyjnych. Mając narzędzia prawne w postaci uchwał konferencji moskiewskiej z 1943 r., wprowadzono ustawę o nacjonalizacji majątku państwowego, aby skutecznie ochronić go przed eksploatacją radziecką. Przedłużające się prace nad traktatem państwowym zmniejszyły w końcowym efekcie sumę roszczeń ze strony ZSRR, pozostałe państwa nie dość, że się tych kwot rzekły, to zwróciły także koszty okupacji.

Kwestia własności niemieckiej w Austrii wiąże się bezpośrednio z tematem odpowiedzialności tego kraju za udział w II wojnie światowej. Wszystkie mocarstwa przyjęły, iż Austriacy powinni ponieść odpowiedzialność za swój udział w tym konflikcie u boku Niemiec. Brak jednoznacznych powojennych ustaleń co do tego, czym było mienie niemieckie i jak wysokie powinny być odszkodowania dotyczące Austrii, dał pole do nadużyć. Doraźne cele polityczne realizowane przez cztery mocarstwa w pierwszym roku okupacji zmieniły się, głównie pod wpływem energicznego i an-

⁸⁵ *Zbiór Dokumentów 1955*, nr 3-5.

tyrosyjskiego dyplomaty amerykańskiego Jamesa Byrnesa. Od 1946 r. państwa zachodnie zgodnie przyjmowały, iż w interesie ekonomicznym okupowanej Austrii było porzucenie tematu rekompensat wojennych i systematyczne wywieranie wpływu na Moskwę, aby zwróciła przejęte w swojej strefie dobra. Główny argument, jaki wówczas powtarzano, dotyczył tzw. podwójnego obciążenia Wiednia: poza kosztami okupacji nie należało dodatkowo obciążać kraju, który w niedalekiej przyszłości mógł stać się ważnym sojusznikiem w Europie Środkowej. Podobnie uważali Rosjanie. Zwłoka, jaka wiązała się z przyjęciem stanowiska zbieżnego z Zachodem, wynikała początkowo z próby podporządkowania politycznego Austrii, a następnie negocjowania dogodnej kwoty za rezygnację z wpływów w tym kraju. Zasada neutralności była dodatkowym argumentem na rzecz wycofania wojsk radzieckich w październiku 1955 r.

Większość historyków zgodnie przyjmuje, iż walkę o demokratyczny charakter państwa Austria zawdzięcza swym roztropnym i świadomym zagrożeniom płynącym ze Wschodu politykom. W pierwszej kolejności wymienia się Karla Rennera, pierwszego kanclerza i pierwszego prezydenta powojennej Austrii. Austriacy nie tylko obronili się przed zagrożeniem komunistycznym, lecz również sprawnie kontrolowali zachodnich okupantów. Jerzy Kozeński uważał zaś, że Austria skorzystała z opóźnienia w zawarciu traktatu państwowego.

Majątek ponemiecki, jaki pozostał na terytorium tego państwa wzmocnił widocznie potencjał gospodarczy, natomiast zakaz integracji gospodarczej z Niemcami otworzył nowe możliwości i perspektywy współpracy z państwami neutralnymi czy wschodnimi. Wszystkie przedstawione na konferencjach międzynarodowych projekty traktatu musiały odnieść się do kwestii gospodarczych i odszkodowań z tytułu poniesionych strat wojennych. Wielokrotnie powracał wówczas wątek udziału Austrii w przebiegu II wojny i zaciągniętej winy. Austriacy konsekwentnie wzmacniali wizerunek pierwszej ofiary Hitlera, uniemożliwiając jakąkolwiek debatę⁸⁶. Niektóre państwa, nie tylko najbardziej zainteresowana Austria, korzystały z możliwości swobodnej interpretacji zapisów zarówno konferencji moskiewskiej z 1943 r., jak i układów poczdamskich, pozostawiając temat rozliczenia z wojenną przeszłością następnym pokoleniom.

Dr Agnieszka Kisztełińska-Węgrzyńska, Wydział Studiów Międzynarodowych i Politologicznych, Uniwersytet Łódzki (akisztełinska@gmail.com)

Słowa kluczowe: własność niemiecka, nacjonalizacja w Austrii, Karl Renner

Keywords: German assets, nationalisation in Austria, Karl Renner

⁸⁶ Jako przykład można podać spotkania podczas konferencji londyńskiej. Austriacy przebywali na obradach jako obserwatorzy. Czechosłowacja i Jugosławia wysunęły wówczas projekt korekty granic, oceniony przez zebranych jako bezpodstawny, gdyż Austria została wyzwolona spod okupacji. *Zbiór Dokumentów* 1949, nr 7, s. 782.

Abstract

The problem of German assets in Austria after 1945 was an important element of the debate on the economic condition of the state and its political emancipation. German assets left in Austria after 1945 were under the control of the occupying powers and later the Austrian Government. This problem intertwined after the war with three key issues of an economic nature: 1. Food supply and regulation of the economic situation during the period May 1945 - July 1946; 2. Nationalization Act of July 1946; 3. International debate on the State Treaty. Postwar Austria was completely dependent economically on the decision of the occupying powers and cooperated with them successfully in overcoming the economic crisis. Austrian political elites used the supporting attitude of the United States and Great Britain to convince the international public opinion that a nation of six million people was unable to pay reparations worth hundreds of millions. By means of legal tools in the form of resolutions adopted at the Moscow Conference in 1943 Austrian authorities prepared and introduced a Nationalization Act to protect state assets, also those left behind by Germans, from an expansive Soviet policy. Prolonged work on a State Treaty ultimately resulted in a reduction of the amount of claims on the part of the Soviet Union. In turn the Western powers not only relinquished all claims but even returned the costs of their occupation of Austria. The basic sources which provide an insight into the assessment of the powers' motivation are documents on Foreign Relations of the United States Policy from the Department of State Collections and Archives of the Polish Ministry of Foreign Affairs from 1947-1949.